

DİNİN SİYASAL DAVRANIŞLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ANTALYA ÖRNEK OLAY ARAŞTIRMASI

Hamza Bahadır ESER*

Öz:

İnsanlığın en eski kurumlarından birisi olan din, bireylerin en derininde var olan aydınlanma ve dünyayı anlama arzusunun bir ifadesidir. Din bireylerin iç huzur ve güven ihtiyacını karşılaması, kişilere yaşamlarına dair verdikleri kararlarda başvurabilecekleri bir referans kaynağı sunması nedeni ile toplumun temel yapı taşıdır. Bu yönü ile sosyal ve siyasal içerikli analizlerin, bireyin siyasal davranışlarının oluşumunda etkili olan faktörler ile bireysel tutumların şekillenmesini konu alan çalışmaların, din ve onun çeşitli düzeylerdeki algılanış ve yaşanış biçimlerini dikkate almaması düşünülmez.

Siyasal kimliklerin oluşturulmasında önemli bir yere sahip olan din ve onun birey tarafından algılanışı, siyasal davranışı konu alan çalışmalarda oldukça yaygın olarak incelenmekte, dinin siyasal etkileri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Çalışmamızın temel sorusu dinin, siyasal davranışları etkileyip etkilemediği, şayet etkiliyse ise bu etkinin ne boyutlarda olduğudur. Bu soruya cevap aranması amacı ile çalışmada kısa bir teorik giriş yapıldıktan sonra kapsamlı bir alan araştırması yapılması öngörülmüştür.

Çalışmanın uygulama kısmında, araştırma hipotezleri test edilerek din-siyasal davranış ilişkisine yönelik anlamlı ve genellenebilir sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, dinin siyasal davranışların şekillenmesi üzerinde doğrudan etkili olduğu, bireyin siyasal tutum ve kararlarını şekillendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte temel hak ve hürriyetlere ilişkin konularda, özgürlüklerin alanının genişletilmesi doğrultusunda toplum ortak bir duruş sergilemekte ve bu duruş dine yaklaşım biçiminden bağımsız bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi, Din, Siyasal Tutum, Siyasal Davranış, Antalya.

* Bu çalışma, Hamza Bahadır ESER'in "Dinin Siyasal Davranışlar Üzerindeki Etkisi: Antalya Örnek Olay Araştırması", adlı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.
Yrd.Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, hamza.eser@gmail.com

THE EFFECT OF RELIGION ON POLITICAL BEHAVIOUR: ANTALYA CASE STUDY

Abstract:

Religion, which is one of the oldest institutions of mankind, is an expression of individuals' desire for enlightenment and understanding the world. As religion meets the need of individuals for inner peace and faith, and presents a reference source for their decisions, it is main building structure of society. It cannot be thought that the analyses having social and political content, the studies having themes on factors in forming of individuals' political behavior and shaping individual attitudes do not take religion or its various perceived and experienced forms into consideration.

Religion having important role in forming political identities, and its perception by man, is widely analyzed in the studies having theme on political behavior and political effects of religion is tried to be understood. The main question of this study is whether religiousness has influence on political behaviors, if it has, what extend does it effect? After a short theoretical introduction, application of a comprehensive survey is planned to find answer that question.

In the application part of the study, by testing the hypotheses, it is tried to be reached consistent results which can be generalized. In the light of introduced findings, we reached the conclusion that religion is directly effective on forming political attitude and behaviors. Additionally, in the issues of fundamental rights and freedoms, there is a common support for expanding area of freedom in the society, this situation comes out independent from approach to religion.

Keywords: Political Science, Religion, Political Attitude, Political Behavior, Antalya City.

GİRİŞ

Çalışmanın ana konusu, dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisinin ölçümüdür. Çalışma Antalya ili ve ilçelerinde yapılmıştır. Çalışma Antalya ilinin merkez ve çevre ilçelerinde 18 yaş ve üstü seçmenlerin demografik özellikleri ile birlikte dine yaklaşımlarını, dindarlık düzeylerini, din siyasal davranış ilişkisini hangi şekil ve yoğunluklarda ortaya çıktığını inceleyen ilk alan araştırmalarındandır.

Çalışmada öncelikle kısa bir kavramsal giriş yapılacak ve bu kapsamda din, dindarlık, siyasal tutum kavramları kısaca ele alınacaktır. Daha sonra çalışmanın özgün kısmı olan uygulama bölümüne geçilecektir.

Bu araştırmanın amacı, siyasal davranışların şekillenmesinde temel bir kurum olan dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisini Antalya ili ve ilçeleri örneğinde incelenmesidir. Araştırma sonucunda elde edilen verilere dayanarak yapılan analizler göz önünde tutularak Antalya ilinin siyasal ve sosyal tutumlarının belirlenmesine çalışılmıştır. Çalışmamızın temel vurgusu dinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisidir. Bu bağlamda dindarlık düzeylerindeki farklılığa bağlı olarak bireylerin siyasal tutum ve davranışlarının niteliğinde bir farklılaşmanın olup olmadığı ve dindarlık ile siyasal tutumlar arasındaki ilişkinin analiz edilmesi araştırmanın temel amacıdır.

Çalışmanın uygulama kısmında veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Araştırma konusunun incelenmesi ve birtakım bulgulara ulaşılmasına yönelik olarak hipotezler belirlenmiş ve hipotez testlerinde kullanılacak gerekli ampirik veri, saha araştırması ile elde edilmiştir. Buna yönelik olarak bir ölçek geliştirilerek, öncelikle deneme grubunda bir pilot uygulama yapılmış, güvenilir olduğuna karar verildikten sonra ölçek alanda uygulanmıştır. Ölçekte, 8'i demografik verileri, 55'i bireylerin dini algılayış ve tutumları ile siyasal konulara yaklaşımını ölçmek üzere toplam 63 soruya yer verilmiştir. Bu sorulardan 20 tanesi kategorik, 43 tanesi ise aralıklı ölçek modeline göre hazırlanmıştır. Araştırmada evren büyüklüğü olarak 2009 yerel seçimlerinde Antalya ilinde oy kullanan seçmen sayısı olan 1.289.764 kişi esas alınmıştır(www.ysk.gov.tr, 11.10.2009). Bu evrenden basit tesadüfi örnekleme yoluyla 1500 kişilik bir örnekleme ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS 15 istatistik paket programında işlenerek analize hazır hale getirilmiştir. Araştırmada güven aralığı $1-\alpha$ olmak üzere, $\alpha=0,05$ (anlamlılık seviyesi %5) değeri üzerinden,

güven aralığı $1-0,05=0,95$ (%95) olarak alınmıştır. Araştırma ölçeğine güvenilirlik analizi yapılmış ve ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 77,4 olarak bulunmuştur. Güvenilirlik katsayısı 0,60–0,80 değerleri arasında olduğu için geliştirilen ölçeğin “güvenilir” bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Reha, 2003:261). Ayrıca veri setinin normal dağılmadığı görülmüştür. Verilerin güvenilirliği ve dağılımları kontrol edildikten sonra yapılacak hipotez testlerine karar verilmiştir. Bu bağlamda doğrusal olmayan hipotez testlerinden ki-kare bağımsızlık, kruskal-wallis hipotez testleri ile spearman korelasyon analizleri yapılmıştır.

D) KAVRAMSAL ALT YAPI

A) Din Kavramı

İnsanlık tarihi incelendiğinde, din olgusunun insanla birlikte doğmuş olduğu görülmektedir. İnsan topluluğunun olduğu her yerde bir dinin varlığından söz etmek mümkündür (Doğan, 1979:75). Tüm toplumlarda davranış tarzı ve düşünce şekli itibari ile dinsel olarak adlandırılabilir örneklerin olması nedeniyle din, insanın toplumsal yaşamının evrensel bir bileşenidir. Dinin toplumsal yaşama eklenmesi insanların yaratılışlarını yorumladıkları belirli semboller, imajlar, inançlar ve değerler yoluyla gerçekleşmektedir. Bununla birlikte dinin bir bölümü ayinsel bileşenlerden oluştuğu için aynı zamanda sosyal yapının da bir parçası konumundadır (Sanderson, 1991:429).

Din olgusu, hem doğu hem de batı düşünce dünyasında birçok düşünür tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır (Günay, 2002:191). Farklı dinleri benimseyen insanların tümünün üzerinde hem fikir olabilecekleri bir din tanımları yapmak oldukça zordur. Din kelimesi örneğin bir Yahudi ya da Budist için aynı anlama gelmeyebilir. Temel özellikleri açısından önemli benzerlik içeren Hıristiyanlık ve İslam dinlerine mensup kişiler için dahi din kelimesinden ne anlaşıldığı önemli derecede farklılık göstermektedir (Aydın, 1994:5) Charles Taliaferro tüm dünyada kabul gören evrensel ve kusursuz bir din tanımları yapmanın çok zor olduğunu belirtmiştir. Bu durumun en temel sebebi toplumların genelinde din olarak kabul edilen geleneklerin birbirinden oldukça farklı olmasıdır (Bkz. Taliaferro, 2004:21).

Günter Kehrler dinin evrensel olması, çeşitli biçimlerde ortaya çıkması ve en önemlisi heterojen bir yapısı olması nedeni ile kapsamlı ve yeterli bir din tanımları yapmanın neredeyse imkânsız olduğunu ifade etmiştir (Kehrler,

2007:23). Bu farklı din algılarının tümünü tek tek ele alan bir tanımlama çabası içine girmek din üzerine sistemli bir çalışma yapmayı zorlaştıracığı gibi, neticede sınırları muğlâk bir kavram kargaşasına yol açma riskini de içinde barındırmaktadır (Yıldırım, 1999:27). Çalışmamamızın ana konusu dini davranışın siyasal tutumlar üzerindeki etkisi olması nedeniyle din olgusunun felsefi anlamı üzerine yürütülen geniş tartışmalara girilmeyerek, dinin günlük yaşamda bireyler için ne anlama geldiğini ortaya koymak ile sınırlı bir tanımlama yapılmaya çalışılacaktır.

Din kelimesi etimolojik olarak farklı kaynaklardan gelmektedir. Kelime Arapçada “de-ye-ne” veya “dane” kökünden gelmektedir. Kelime Arapçada usul, adet, tutulan yol ve huy gibi manalarda kullanılmıştır (Günay, 2002:192). Din sözcüğü Arami ve İbrani dillerinden Arapçaya geçmiştir. Kelime bu dillerde hüküm, mülk, idare etmek, hükmetmek, ceza, yargı, muhasebe ve mükafat manasına gelmektedir. Din kelimesi Farsçada günümüzdeki din anlamında kullanılmaktadır. Farsçada Deana sözünden geldiği öne sürülen din kelimesi, din ve mezhep edinmek, inanmak, adet edinmek anlamında kullanılmıştır (Pazarlı, 1972:26-27; Günay, 2002:192). Kelime eski Yunancada korku ile karışık sevgi ve saygı anlamına gelmekteydi. Kelime Batı dillerinde bu iki kökten gelmektedir (Günay, 2002:193-194). Din kelimesi Latince religio ve günümüzde İngilizce-Fransızca-Almancada religion kelimeleri ile ifade edilmektedir (Cevizci, 2002:289). Arapçadaki “din” kelimesi ile Batı dillerindeki religion kelimesi anlam itibari ile aynı içeriğe sahip değildir. Arapçadaki din terimi hem genel anlamda bütün inanma ve bağlanma şekillerini, özelde İslam dinini ifade ederken, “religon” terimi daha dar anlamda kullanılmakta ve sadece Hıristiyanlığı ifade etmektedir (Okumuş, 2003:54).

B) Dindarlık Kavramı

Charles Young Glock dinin ne modern toplum yapısı içinde ne de son derece benzer-homojen yapı sergileyen ilkel kültürler içinde, insanlar için tek bir anlam ifade etmediğine; her dinin kendi içinde dahi pek çok değişik anlayışları olduğuna dikkat çeker. Din söz konusu olunca her bireyin tek başına farklı hissettiği ve farklı davrandığı göz önüne alınca dindarlığa ilişkin bir tanımlama ve sınıflandırma yapmak oldukça zor bir çaba olarak görülmektedir (Glock, 2007:250; . Benzer bir yaklaşım için bkz. Aydın, 1994:5; Yıldırım, 1999:27; Kehrer, 2007:23)

Dini olan ile olmayan arasında kavramsal açıdan yapılan ayrımlar günümüzde giderek belirsizleşmektedir. Bu durum araştırmacıların kendi sübjektif din algılarının çalışmalar üzerinde belirleyiciliğini arttırmakta, akademik çalışmalar sonucunda elde edilen bilgilerin, izafi olmasına neden olmaktadır (Hülür ve Kalender, 2003:157). Bu bağlamda Thomas L. Benson, dindarlığı dini inanç ve pratiğin karmaşık fenomeni olarak tanımlamıştır (Benson, 2002:107). Veysel Uysal, dindarlığı bireyin dine göre olumlu kabul edilen tutum ve davranışları ile sergilediği dini yaşantı tarzı olarak tanımlamıştır. Ona göre dindarlığın temelinde Allah'a inanma ve O'nu tanıma vardır (Uysal, 2006:46). Hakkı Karaşahin dindarlığın kavram olarak bireysel dini ibadetlerin yapılma sıklığı yoğunluğu ile tanımlanmaya çalışılan bir kavram olduğunu, bu anlamda dini bir inanç sisteminin yapılmasını öngördüğü pratikleri düzenli bir şekilde yerine getiren kimselerin dindar olarak nitelendirilebileceğini ifade etmiştir (Karaşahin, 2007:62). Ahmet Onay'a göre din sadece inanan ile inanılan varlık arasındaki sübjektif ilişkilerden ibaret bir olgu değildir. Din aynı zamanda bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendiren, etkileyen bir olgudur. Bu etkinin doğal sonucu olarak bireyin çevresi ile kurduğu sosyal ilişkilerin niteliği ve yaşam tarzı da değişmektedir. Bu bağlamda birey ile Allah arasındaki manevi bağ din, bu bağın bireyin hayatına yansıma şekli de dindarlık olarak adlandırılabilir (Onay, 2004:17).

C) Siyasal Tutum

Siyasal tutumların oluşum konusuna girmeden önce kısaca tutum kavramını tanımlamak yerinde olacaktır. Tutum kavramını ilk kez Gordon Allport kullanmıştır. Allport'a göre tutum kavramı bilimsel literatürde kullanılmadan önce tercih, duygu ve değerlerin tasvir edildiği ortak bir yol yoktu. Hadley Cantril tutumu bireyin ilgili olduğu bir durum ya da obje ile karşı karşıya kaldığında, bireyi karakteristik bir şekilde tepki göstermeye önceden hazırlayan zihinsel bir organizasyonun az ya da çok kalıcı, sürekli olarak hazır olma durumu olarak tanımlamıştır. Richard Petty ve John Cacioppo tutum için bir kişi, obje ya da konuya ilişkin genel ve sürekli olumlu-olumsuz duygu ifadesini kullanmışlardır. Bu tanım bireyin bir kişi, konu ya da objeye karşı duygularını tutum kapsamında ele alırken, sosyal grup ve durumları kapsam dışında bırakmaktadır (Cooper ve Kelly, 2004:244-245)¹ Allport tutumu tepki vermek için hazır olma hali olarak tanımlamıştır. Ona göre tutumlar bir davranış tarzı değil, davranışa hazır olma halidir (Penrod, 1983:293).

Richard Detweiler ve Mark Zanna tutumu, belirli bir nesne, olay ya da tecrübeye karşı kesin bir tepki gösterme eğilimi olarak tanımlamışlardır. Bu tepki gösterme eğilimi aslında zihinsel bir evre olmakla birlikte psikolojik uzantıları da vardır. Örneğin gecenin geç bir saatinde bir polis sireni bireyde korku hissi uyandıracaktır. Korku sübjektif bir zihni evredir. Korkuyu, sinir sistemi, terleme ve tansiyon gibi fiziksel belirtiler ile ilişkilendirmek mümkündür (Penrod,1983:293). Kağıtçıbaşı, Smith'in tanımını temel alarak tutumu, bir kişiye atfedilen ve onun bir psikolojik objeye ilişkin duygu, düşünce ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan eğilim olarak tanımlamıştır (Kağıtçıbaşı, 1999:102).

Alice Eagly ve Shelly Chaiken, tutumu belirli bir beğenme ya da reddetme değerlendirmesi içeren psikolojik eğilim olarak tanımlamışlardır. Bu tanımda zihinsel değerlendirme süreci ve bir tutum objesinin varlığı dikkat çekmektedir. Gerd Bohner tutum objesini bireyin kafası içinde belirlediği ya da ayrıma tabi tuttuğu herhangi bir şey olarak tarif etmiştir. Bireyin ilgisini çeken herhangi bir şey tutum objesi olabilir. Tutum objesi ile ortaya konan tavır arasındaki değerlendirme süreci ise doğrudan gözlemlenemez, tecrübe üzerine kurulmuştur ve çok çeşitli gözlemlenebilir belirtileri vardır (Bohner, 2001:241).

Konumuzla ilgili bir örnek verecek olursak sağda siyaset yapan bir partinin, dinin de içinde olduğu temel hak ve özgürlüklere ilişkin politikaları dini hassasiyetleri olan seçmenler için birer tutum objesi olabilmektedir. Ya da aynı örnek içinde parti liderinin kendisi, söylemleri ile dahi tek başına bir tutum objesi olabilir. Aynı partiye ilişkin seçmenin oy vermeden önce yaptığı değerlendirme ise zihinsel değerlendirmeye örnek olarak verilebilir. Tutumun üç bileşeni vardır. Bunlar bilme ya da bilişsel öge, duygusal öge ve davranışsal ögedir. Tutum öğeleri ile siyasal davranış arasındaki ilişkiyi yukarıda verdiğimiz örneğin devamı ile açıklayabiliriz. Bir partinin, inanç özgürlüğünün de içinde olduğu temel hak ve özgürlüklerle ilgili politikalarına yönelik edindikleri bilgiler, dini hassasiyetleri olan seçmenlerin siyasal tutumlarının bilişsel ögesini oluşturmaktadır. Temel hak ve özgürlükleri, inanç hürriyetini savunan bir partiye karşı beslenen ümit, sevgi ve sadakat hisleri ise siyasal tutumun duygusal ögesini oluşturmaktadır. Son olarak bireyin ilgili partiye oy verme eğilimi, siyasal tutumunun davranışsal ögesini oluşturmaktadır.

Kay Lawson, siyasal tutumu oy verme davranışı üzerinden tanımlamıştır. Ona göre her birey oy verirken bir takım ön bilgilere sahiptir. Bireyin siyasal davranışının arkasındaki sebep ve amaçların bilinmesi çok büyük bir fark

oluşturacaktır. Bizlerin bazı davranışları belirli objelere karşı genel ve çoğu zaman sözle ifade edilmeyen duygular tarafından etkilenmektedir. Bu duygular siyasal tutum olarak adlandırılır. Bunlar bizlerin temelde var olan inançlarımızın, fikirlerimizin, ilgi ve değer yargılarımızın üstüne kurulmuştur. Bir milletvekili adayının siyasal konulara ilişkin görüşlerimizi paylaştığını hissederek o kimseye bir önem addeder ve oyumuzu o aday için kullanırız (Lawson, 1993:217-218). Özellikle farklı din ve mezheplerin birlikte var olduğu bir coğrafya üzerinde yapılan çalışmada aynı dinden olanlar ile kurulan ilişkinin niteliğinde, belirleyici olan unsurun siyasal olaylara bakış açısı olduğu ortaya çıkmıştır. Daha açık bir ifade ile dini tutumların siyasal yansımaları deneklerin yabancılarla, kendileri gibi olmayanlar ile kurdukları ilişkilerde temel belirleyici olmaktadır (Yabrudi ve Diab, 1978:170-171). Çalışmanın bu bölümünde din olgusunun bireyin tutum oluşturma süreçleri üzerindeki etkisinin daha iyi ortaya konabilmesine yönelik olarak dinin işlevlerine kısaca değinilecektir.

D) Dinin İşlevleri

Dinin işlevleri kısaca sosyalleşme, sosyal kontrol, dayanışma, değerler hiyerarşisi sağlama, meşrulaştırma, zihniyet ve kimlik kazandırma olarak sayılabilir.

1) Sosyalleşme

Din birçok sosyal fonksiyonu ifa etmesi, birçok organizasyonu ve bu oluşumların kendi rol ve statülerini içinde barındırması, özel norm ve değerler içermesi nedeni ile başat bir kurumdur. Bir kurum olarak din, bireylerin ruh ve kadere ilişkin fikirlerini ifade etmelerine yardımcı olur. Din bir toplumun ahlaki, iyilik ve kötülük gibi akli yaşamına yön vermesi nedeni ile kültürel bir kurum olarak da görülür. Din toplumun norm ve değerlerine meşruluk kazandırır (Kornblum, 2008:410; Okumuş, 2003:73).

2) Sosyal Kontrol

Peter Berger dinin sosyal kontrol işlevinin insanları toplum kuralları içinde tutmakta önemli bir yere sahip olduğunu, söz konusu kontrolün dış ve iç kontrol olarak iki şekilde ele alınabileceğini ortaya koymuştur. Berger dış kontrol ile toplum kurallarını, iç kontrol ile de bireyin vicdanını işaret etmiştir. Özellikle dış kontrol toplum içinde gücün kullanımını meşru göstermekte kullanılmaktadır. Berger toplumsal kontrolün, dışarıdan zorlama ile tam olarak

sağlanamayacağını, dinin, bireyin bilincinde gelişmesi ve birey tarafından içselleştirilmesi ile “vicdan” denilen mekanizmanın işlerlik kazanarak etkili olacağını ifade etmiştir (Berger, 2009:131-133). Dinin sosyal kontrol işlevi bireylerin toplumun norm ve değer yargılarına uymalarını sağlar (Okumuş, 2003:74).

3) Dayanışma

Din insanın kendisini ve çevresini tanımasında, evren içindeki yerini anlamasına yardım edecek açıklayıcı hazır bilgileri ona sunar. Doğada olup biteni anlamasına yardımcı olur. Karşılaştığı olumsuz şartlar karşısında ona bir dayanak noktası sağlar (Aydın, 2000:112; Fichter, 2002:76).

4) Değerler Hiyerarşisi Sağlama

Değerlerin çatışmasının önlenmesi için değerler arasında bir düzen kurulması gerekmektedir. Bunun için toplum içinde değerler üzerine bir uzlaşma oluşması gerekmektedir (Okumuş, 2003:79). Aile daha önce yukarıda değinildiği üzere bireyin sosyalleşmesinde başat aktördür. Özellikle dini sosyalleşme sürecinde ailenin yadsınamaz bir rolü vardır. Değerler arasında din kurumu tarafından kurulan hiyerarşinin bireye ilk aktarımı aile kurumu içinde başlar (Güçlü, 2005:260-261).

5) Meşrulaştırma

Dini siyasal düzeni meşrulaştırması kavram olarak özelde kendi üyeleri, genelde ise toplum nezdinde siyasi düzeni yasallaştırması, haklılaştırmak sureti ile muteber hale getirmesi anlamında kullanılan bir kavramdır. Siyasal sistemin din yolu ile meşrulaştırılması siyasetin alanına giren her türlü düzenleme için dini gerekçeler bulunması yolu ile gerçekleştirilir. Okumuş’a göre dinin meşrulaştırma işlevinden kasıt toplumsal ve siyasal olarak tanımlanan düzeni koruma işlevidir (Okumuş, 2005:63-65).

6) Zihniyet ve Kimlik Kazandırma

Her dinin bilişsel bir karakteri vardır. Bu yönü ile dinler inananlarına belirli bir dünya görüşünü aşırlarlar. Diğer bir ifade ile din bireyde belirli bir zihniyet meydana getirir. Birey bu zihniyet doğrultusunda dünyevi ve manevi olaylar karşısında sergileyeceği tutum ve davranışını belirler. Dinin bu işlevine zihniyet kazandırma denmektedir. Dinin bireye kazandırdığı zihniyet bireyin tüm sosyal yaşamını yani, aile, ekonomi, eğitim, sanat, ahlak

ve siyaset gibi konulara bakış açılarını belirler (Okumuş, 2003:68-70; Dini kimlik kişisel bir tercihin sonucu değil, sosyal ve kültürel bir algıdır. Dine ilişkin bilgiler bireye dışsal faktörler tarafından kazandırılır. Geçmişte dini cemiyet ve toplulukların mensuplarını inanç hususunda yeteri kadar eğitip sosyalleştirdiğine yönelik bilgiler yeterli değildir. Bununla birlikte eğitim yolu ile dini sosyalleşmenin modernizm öncesi çok daha etkili olduğu ifade edilmektedir. Bkz., Queen, 1996:489-490). Dinin temel aktörü bireydir. Din verdiği mesaj ile bir birliklilik ve paylaşım ortaya çıkarır. Dinin birey üzerindeki etkisi istemli ya da istem dışı bireyin yaşamını etkiler. Doğumdan ölüme, çocuğa ad koyma merasimi, erkek çocuklarının sünneti, evlenme gibi belirli gün ve gecelerde yapılan dualar, ölüm hali ölüm sonrası yapılan faaliyetler gibi birçok toplumsal olayda dinin merkezi bir yeri vardır. Sosyal yaşam içinde birçok davranışın, ritüelin, törenin içinde dinin unsurları yer almaktadır (Sezen, 1998:115).

7) İnananlara Ontolojik Doyum Sağlama

Genel anlamı ile dinler temelde varlığı ve evrenin oluşumunu açıklayan sistematik inanç sistemleridir (Çüçen vd, 2009:6). Varlık konusu özetle “varlık var mıdır?”, “Varsa ne olarak vardır?”, “Varlığın türleri nelerdir?”, “Yalnızca uzay ve zaman içindeki maddi varlıklar mı vardır?”, “Tinsel/zihinsel varlıklar da varlık olarak kabul edilebilir mi?” “Maddi varlığın en somut örneği olan beden ile tinsel varlığın başat örneği ruh arasında nasıl bir ilişki vardır?” gibi sorularla anlaşılmaya çalışılır (Arslan, 2002:86). Bu noktadan hareketle, dinlerin ortak bir yöntemle ancak birbirinden farklı biçimde insanı, varlık kavramını ve toplumu açıklama işlevi gördüklerini ifade etmek mümkündür. İnananların kutsal, aşkın bir güç karşısında kendi acizliklerini kabul etmeleri, özne ve nesne arasındaki ilişkiyi bu aşkın güç üzerinden diğer bir ifade ile bir inanç sistemi içinde açıklama çabalarına ise dini bilgi denilmektedir. Bireyin kendisini ve çevresini, yaratan ile yaratılan arasındaki ilişkiyi anlamlandırmasında, inanç başat bir rol oynar. Bu bağlamda insanın ihtiyaç duyduğu, anlamaya çalıştığı, kendi ve onu yaratan güç ile ilgili bilgileri sağlama dinin en önemli işlevlerinden biri olarak sayılabilir (Çüçen vd, 2009:6-7). Din bireylerin iç dünyalarını, içinde yaşadıkları toplumu ve bireyin çevresi ile olan ilişkilerini düzenler. Süleyman Hayri Bolay özellikle tek tanrılı dinlerin söz konusu bu düzenleme işlevini Tanrı-insan ilişkisini tesis ederek yerine getirdiklerini ifade etmiştir (Bolay, 2004:271) Ayrıca Tanrı inancı bireyin iç uyumunu ve tutarlılığını sağlayarak çevresiyle olan uyumuna da katkıda bulunur (Şentürk, 2008:29).

II) ARAŞTIRMA EVRENİ, ÖLÇEK VE ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

A) Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evreni, Antalya ili merkez ve çevre ilçelerinde yaşayan siyasal karar alma yetisine sahip 18 yaş ve üstü seçmenlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda evren büyüklüğü olarak 2009 yerel seçimlerinde Antalya ilinde oy kullanan seçmen sayısı olan 1.289.764 (www.ysk.gov.tr, 11.10.2009) kişi esas alınmıştır. Katılımcıların, %53,4'ü erkek, %46,6'sı ise kadındır. Bu dağılım Antalya nüfuslarının kadın erkek dağılım yüzdeleri ile örtüşmektedir. Antalya ili, ilçe, belde ve köylerindeki toplam nüfusun %51'i erkek, %49'u kadın nüfustan oluşmaktadır. İl ve ilçe merkezlerinde bu oran erkekler için %50,43, kadınlar için %49,57'dir. Belde ve köylerde ise erkek nüfusun %51,34'ü erkek, %48,66'sı kadındır (www.report.tuik.gov.tr, 22.02.2010).

100000-100.000000 arası evren büyüklüğünde, $\alpha= 0,05$ ve $\pm 0,05$ örnekleme hatası, $p=05$ $q=05$ için 384, $\alpha= 0,05$ ve $\pm 0,03$ örnekleme hatası, $p=05$ $q=05$ için örneklem büyüklüğü 1066 kişidir (Şahin, 2009:127). Ancak araştırmanın geniş kapsamlı bir uzayda (1.289.764 kişi) yapıldığı göz önünde tutularak 1500 kişilik bir örneklem büyüklüğüne ulaşılması hedeflenmiştir. Örneklem büyüklüğü belirlendikten sonra örneklem tespit edilmiştir. Örneklem kapsamındaki katılımcılara aşamalı olarak, kümelere göre örnekleme metodu ile ulaşılmıştır. Bunun için öncelikle şehirleri oluşturan mahalle listelerinden evrenin sosyo-ekonomik düzeyini ve siyasal tercihlerini dikkate alarak oluşturulan kümelere göre örnekleme metodu ile mahalleler seçilmiştir. Daha sonra bu mahallerden tesadüfi olarak, araştırma yapılacak cadde ve sokaklar ve bu cadde ve sokaklarda gidilecek apartman veya meskenler seçilerek, örnekleme ulaşılmıştır.²

Araştırma, Kasım 2009 ile Ocak 2010 tarihleri arasında anketlerin yüz yüze doldurulması yöntemi ile Antalya ilinin Akseki, Alanya, Demre, Elmalı, Finike, Gazipaşa, Gündoğmuş, İbradı, Kaş, Korkuteli, Kumluca, Serik, Manavgat, Kemer, Kepez (Antalya), Konyaaltı (Antalya), Muratpaşa (Antalya), Aksu (Antalya), Döşemealtı (Antalya) ilçelerinde yapılmıştır. Bu kapsamda 2009 Yerel Seçimleri'nde (www.ysk.gov.tr, 11.10.2009) Antalya iline bağlı merkez ve çevre ilçelerin güncel seçmen sayıları baz alınarak 1500 kişilik örneklem, her ilçenin seçmen sayısı oranında paylaştırılarak ilçelere göre örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır. Bunun sonucunda Akseki'den 15, Aksu'dan 44, Alanya'dan 182, Demre'den 20, Döşemealtı'ndan 34, Elmalı'dan

32, Finike'den 38, Gazipaşa'dan 40, Gündoğmuş'tan 8, İbradı'dan 4, Kaş'tan 43, Kemer'den 28, Kepez'den 301, Konyaaltı'ndan 79, Korkuteli'nden 43, Kumluca'dan 52, Manavgat'tan 134, Muratpaşa'dan 321 ve Serik ilçelerinden 82 katılımcıya ulaşılarak araştırma 1500 kişilik bir örneklem ile tamamlanmıştır.

Bu anlamı ile çalışma bir kesit analizi çalışmasıdır. Araştırmanın alanda uygulanması esnasında örneklemin kadınlar ve erkekler arasında homojen bir dağılım göstermesine özellikle dikkat edilmiştir. Araştırma ölçeğinin en iyi şekilde anlaşılması ve en doğru veriye ulaşılmasına yönelik olarak anket formlarının yüz yüze doldurulması yönünde azami çaba sarf edilmiştir. Ayrıca verilerin bir bölümü katılımcıların bir kısmına anket formlarının bırakılması ve daha sonra toplanması suretiyle toplanmıştır. Araştırmada güven aralığı $1-\alpha$ olmak üzere, $\alpha=0,05$ (anlamlılık seviyesi %5) değeri üzerinden, güven aralığı $1-0,05=0,95$ (%95) olarak alınmıştır.

B) Araştırmanın Ölçeği

Alan araştırmasının kullanılacak ölçeğin hazırlanmasında, özellikle, Dünya Değerler Araştırması (www.worldvaluessurvey.org, 21.10.2009), Uluslararası Toplumsal Araştırma Programı (International Social Survey Programme, www.issp.org/documents/issp2008.pdf, 21.10.2009), İngiliz, Sosyal ve Toplumsal Planlama ve Araştırma Kurumu (Social & Community Planning Research, “British Social Attitudes 1991 Self-Completion Questionnaire”, SCPR, London Spring 1991) verilerinden ve ayrıca konuya ilişkin Şaban Sitembölükbaşı (2007), Mehmet E. Köktaş (1993, 1997), Himmet Hülür ve Ahmet Kalender (2003) tarafından daha önce yapılmış çeşitli çalışmalardan faydalanılmıştır.

Çalışmada Glock'un çok boyutlu dindarlık kavramlaştırılmasından faydalanılmıştır. Bu kapsamda dindarlığın dünyevi sonuçlarını konu alan etki boyutu üzerinde yoğunlaşmak suretiyle din-siyasal davranış etkileşimi ele alınmıştır. Çalışmanın amacı dindarlığın derinlemesine incelenmesi değil dinin ve onun bireyin davranışlarında belirleyici olan dindarlık düzeyinin siyasal davranışlar üzerindeki etkisini incelemektir. Bu nedenle çalışmada dindarlığın derecesine ilişkin sorular sınırlı tutularak daha çok bireyin kendisini ne kadar dindar olarak algıladığı noktasından hareket edilmiştir. Daha sonra bireyin siyasal tutumlarını ölçmeye yönelik olarak bir takım sorular sorularak, elde edilen veriler ışığında din siyasal davranış ilişkisine dair anlamlı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır (Glock, 2007).

Araştırmanın ölçme aracının hazırlanmasına yönelik olarak öncelikle, örnek soru çalışmaları yapılmıştır. Bunun için öncelikle dindarlık düzeyinin objektif bir şekilde ölçülebilmesine yönelik bir ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçeğin geliştirilmesi aşamalarında 30 kişilik bir hakem gurubuna dindarlığı hangi fiillerle tanımladıkları sorulmuştur. Elde edilen cevaplar içerisinde en çok üzerinde durulan fiiller; sadaka-zekât vermek ya da maddi yardımda bulunmak, dua etmek, namaz kılmak, oruç tutmak Kuran-ı Kerim ya da meal okumak ya da dinlemek ve hacca gitmek olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu fiillerin hangilerinin ne sıklıkla yapıldığı ile dindarlık düzeyi arasında ilişkinin ortaya çıkarılmasına yönelik olarak hakem gurubuna tekrar bir soru formu yöneltilmiştir. Elde edilen cevaplar ve gelen öneriler doğrultusunda dindarlık ölçeğine son hali verilerek dindarlığın siyasal davranış üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik soruların hazırlanmasına geçilmiştir.

Bu aşamadan sonra anketin dindarlık siyasal davranış ilişkisini irdeleyen soruları şekillendirilmiştir. Anketin içereceği soruların cevap şıklarının eşit sayıda olması ve istatistiksel değerlendirmeye imkân tanınmasına çalışılmıştır. Çalışmada genel olarak nominal (kategorik, sınıflayıcı) ve aralıklı ölçek kullanılmıştır. Kategorik ölçekler katılımcıların demografik verilerinin ve çeşitli siyasal konulara ilişkin bilgilerin toplanmasında kullanılmıştır. Bu tip ölçekler metrik olmayan ölçeklerdir (Gegez, 2007:195; Ölçme aracında aranan nitelikler ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Karasar, 1998:147-153). Çalışmada katılımcıların tutumlarının yönünün ve yoğunluğunun anlaşılmasına yönelik olarak aralıklı ölçek kullanılmıştır. Aralıklı ölçek katılımcıların tercihleri arasındaki farklılığı karşılaştırma yapmaya olanak tanıyacak şekilde gösteren bir ölçme şeklidir. Zira aralıklı ölçekte ölçek üzerinde yer alan noktalar arasındaki aralıklar eşittir. Yüz yüze anket ve katılımcının kendisinin doldurduğu anket çalışmaları için uygun bir yöntem olan ve tutum ölçmeye yönelik çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntem olarak kabul edilen likert tipi ölçekler aralıklı ölçeğe güzel bir örnektir (Gegez, 2007:197-208) Çalışmada din siyasal davranış ilişkisini ölçmeye yönelik olarak “kesinlikle katılmıyorum”dan “kesinlikle katılıyorum”a doğru beşli likert ölçeği uygulanmıştır. Ölçeği oluşturan soruların, 8’i demografik, 13’ü dini tutum ve davranışları, 13’ü siyasal tutum ve davranışları ve 29’u (ölçeğin bu bölümünde aynı tutumu ölçmeye yönelik iki zıt önerme verilmek suretiyle verilen cevapların güvenilirliği test edilmiş çelişki içeren anket formları değerlendirilmeye alınmamıştır) din-siyasal davranış ilişkisini irdelemektedir. Çalışmada söz konusu bu 29 sorudan dördü kullanılmıştır. Anket formunun ilk

şeklinin ortaya çıkması aşamasından sonra 40 kişilik bir grupla pilot uygulaması yapılmıştır. Bu deneme esnasında örneklemin yazılı ve sözlü katkılarına tekrar başvurulmuş ve sonuçlar SSPS 15 programına girilerek verilerin güvenilirliği test edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonrasında ölçme aracı %78 güvenli çıkmıştır.

C) Araştırmanın Kısıtları

Bu araştırmanın en önemli kısıtlarından bir tanesi araştırmanın dini algılayış biçiminin sorgulanması ve bu algılayışın siyasal davranış üzerindeki etkisine ilişkin bilgi toplamaya çalışmasına yönelik olarak katılımcıların ortaya koydukları çekimser, kuşkulu tavırlardır. Uygulama esnasında birçok kimse anket sorularına cevap vermeyi reddetmiştir. Bu nedenle oldukça geniş bir örneklem kitlesi seçilmiş ve bu kitleye ulaşılması için oldukça fazla insanla temas edilmesi gerekmiştir. Katılımcıların din siyasal davranış ilişkisini sorgulayan çalışmaya karşı ortaya koydukları çekimser duruş, katılımcı ile birebir diyalog kurarak çalışmanın içeriğinin ve amacının anlatılması yolu ile aşılmaya çalışılmıştır. Yukarıda da değinildiği üzere anket formlarına kontrol soruları konulması suretiyle katılımcıların çalışmaya ne ölçüde sağlıklı cevaplar ile katkı sağladıkları kontrol edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada karşılaşılan diğer bir güçlük ise çeşitli sosyo-ekonomik düzeylerden, farklı gelir ve eğitim gruplarından kişilere yönelik yapılan çalışmada katılımcıların bir kısmının soruları anlamaması, yanlış yorumlamasıdır. Ayrıca bir kısım katılımcılar önce olumlu yaklaştıkları anket talebimizi daha sonra, soru sayısının fazla olması (Çalışma ölçeği 63 sorudan oluşmaktadır) ve soruların içeriği nedeni ile geri çevirmiş ya da yarım bırakmışlardır. Bu tip anket formları yerine tekrar anket yapılması gerekmiştir. Bu sıkıntı yüz yüze anket yöntemi (Gegez, 2007:92) ile aşılmaya çalışılmıştır. Anketörler soruları tek tek katılımcılara yöneltmek sureti ile ölçeği uygulayarak katılımcıların soruları anlayamadıkları yerlerde onlara gerekli açıklamaları yapmışlardır.

Araştırmanın, din siyasal davranış ilişkisini ele almasına yönelik örnek kitlenin ortaya koyduğu mesafeli duruş ve konunun derinlemesine incelenmesine yönelik hazırlanan kapsamlı soruların cevaplanmasında yaşanan zorluklar, iki değişken arasındaki ilişkinin irdelenmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca çalışmada örneklem kapsayıcı olması amacı ile oldukça büyük seçilmiştir (1500 katılımcı). Bu bağlamda ölçeğin uygulanmasında yaşanan zaman kısıdı soru sayısında ve içeriklerinde kısıtlamalara gidilmesini gerektirmiştir.

Çalışmanın diğer bir kısmı benzer çalışmaların Türkiye'nin diğer birkaç ilinde farklı içerikler ile yapılmış olması ile birlikte konunun Antalya ve özellikle ilçeleri için çok fazla çalışılmamış olması, konuya ilişkin literatürün bu bağlamda oldukça sınırlı olmasıdır. Konuya ilişkin daha önce yapılmış çalışmalar daha çok bireysel dindarlık üzerine yoğunlaşmış çalışmalardır. Dini algılayış ile siyasal davranış arasındaki ilişkiyi bu kapsamda ölçen çalışmalar ise oldukça sınırlıdır.

III) DİN SİYASAL DAVRANIŞ İLİŞKİSİNE YÖNELİK HİPOTEZLER VE SONUÇLARI

Din ve siyasal tutum, davranış ilişkisi birçok araştırmacının ilgisini çeken bir konudur.³ Hipotez testlerinde kullanılan değişkenlerin dağılımları Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ile kontrol edilmiştir. Testler sonucunda değişkenlerin bulunan anlamlılık değerlerinin %5'ten küçük olmaları nedeniyle verilerin normal dağılmadığı diğer bir ifade ile ordinal bir dağılım sergilediği gözlemlenmiştir (Karaathı, 2010:13). Verilerin ordinal dağılması nedeni ile parametrik olmayan hipotez testlerinden ki-kare bağımsızlık analizi, Kruskal-Wallis testi, Spearman's sıra korelasyonu analizleri ve t-testinin parametrik olmayan alternatifi, Mann-Whitney U testi kullanılacaktır.

Hipotez 1:

Cinsiyet değişkenine göre dindar olmanın, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılacağına ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 2:

Cinsiyet değişkenine göre iktidardaki partinin dini değerleri savunmasını önemli gören tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 3:

Cinsiyet değişkenine göre kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 4:

Cinsiyet değişkenine göre kamu hizmeti veren bir kadının(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Aşağıda katılımcıların cinsiyetine göre dini referanslı siyasal tutumlarında bir farklılık olup olmadığına ilişkin analizler yapılacaktır. Veriler normal dağılmadığı için iki bağımsız grup arasındaki farklılıkları ölçen t-testinin parametrik olmayan alternatifi, Mann-Whitney U testi kullanılacaktır (Demirgil, 2010:99). Bunun için öncelikle değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakılmıştır. Cinsiyet değişkeni ile dindar olmanın, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılmaya yönelik tutumlar için, $P=0,001 < \alpha=0,05$ (%5’de) anlamlılık değeri tespit edilmiştir. Diğer iki değişkende anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Hipotez 2, hipotez 3 ve hipotez 4 reddedilmiş, hipotez 1 kabul edilmiştir.

Tablo: 1
Test İstatistikleri

	“Dindar olmak, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.”	“Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir.”	“Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır.”	“Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmelidir.”
Mann-Whitney U	253067,500	267011,500	258305,500	271932,000
Wilcoxon W	494232,500	507482,500	496010,500	515185,000
Z	-3,196	-,968	-1,948	-,890
Anlamlılık	,001	,333	,051	,374

Tablo: 2

Cinsiyet İle Dindar Olmanın, Dini Öne Çıkaran Parti Ya Da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Gerekli Kılacağına İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	Ortalamaların Toplamı
Dindar olmak, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.”	Kadın	694	712,15	494232,50
	Erkek	800	778,17	622532,50
	Toplam	1494		

Mann-Whitney U hipotez testi sonucunda erkeklerin (ortalamaların toplamı (ort.top.):622532,5) dindarlığı dini referansları dikkate alan siyasal partileri desteklemenin bir şartı olarak görme hususunda kadınlara (ort.top.:494232,5) nazaran daha olumlu tutumlara sahip olduklarını ifade etmek mümkündür.

Hipotez 5:

Yaşanılan yerleşim yeri değişkenine göre dindar olmanın, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılacağına ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 6:

Yaşanılan yerleşim yeri değişkenine göre iktidardaki partinin dini değerleri savunmasını önemli gören tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 7:

Yaşanılan yerleşim yeri değişkenine göre kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 8:

Yaşanılan yerleşim yeri değişkenine göre kamu hizmeti veren bir kadının (öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Aşağıda katılımcıların yaşadıkları yerleşim birimine göre dini referanslı siyasal tutumlarında bir farklılık olup olmadığına ilişkin analizler yapılacaktır. Veriler normal dağılmadığı için gruplar arası tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan alternatifini, Kruskal-Wallis testi kullanılacaktır (Demirgil, 2010:106-108). Bunun için öncelikle değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakılmıştır. Yaşanılan yerleşim birimi ile dindar olmanın, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılacağına yönelik tutumlar için $P=0,029<0,05$ (%5'de), iktidardaki partinin dini değerleri savunmasını önemli gören tutumlar için, $P=0,000<0,05$ (%5'de), kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar için $P=0,000<0,05$ (%5'de) ve kamu

hizmeti veren bir kadının (öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik tutumlar için $P=0,001<0,05$ (%5’de) anlamlılık değerleri tespit edilmiştir. Dindar olmanın, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılacağına yönelik tutumlar arasında yaşanan yer değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Hipotez 5, Hipotez 6, hipotez 7 ve hipotez 8 kabul edilmiştir.

Tablo: 3
Test İstatistikleri

	“Dindar olmak, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.”	“Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir.”	“Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır.”	“Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtmelidir.”
Ki-Kare	10,797	34,979	43,253	19,538
Sertbestlik Derecesi	4	4	4	4
Anlamlılık	,029	,000	,000	,001

Tablo: 4

Yaşanılan Yerleşim Birimi İle İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunmasını Önemseyen Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

	Yaşanılan Yerleşim Birimi	N	Ortalama
	“Dindar olmak, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.”	Köy	186
Kasaba		50	762,19
İlçe		472	770,76
Şehir		291	745,15
Büyükşehir		495	704,88
Toplam		1494	

Dindar olmanın, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılacağına yönelik tutumlar en güçlü olduğu yerleşim birimi köydür (ort.top.:801,61). Bununla birlikte köyde yaşayanlar ile ve büyükşehirde yaşayan katılımcılar (ort.top.:704,88) arasında söz konusu tutuma ilişkin farklı bakış açılarının hakim olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo: 5
Yaşanılan Yerleşim Birimi İle İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunmasını
Önemseyen Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Kruskal-Wallis Testi
Sonuçları

	Yaşanılan Yerleşim Birimi	N	Ortalama
“Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir.”	Köy	186	782,20
	Kasaba	48	767,65
	İlçe	468	801,49
	Şehir	290	773,25
	Büyükşehir	494	654,19
	Toplam	1486	

İktidar partisinin dini değerleri savunmasına yönelik tutumların en güçlü olduğu yerleşim birimi ilçedir (ort.top.:801,49). Bununla birlikte köyde yaşayanlar ile (ort.top.:782,20) ve büyükşehirde yaşayan katılımcılar (ort.top.:654,19) arasında söz konusu tutuma ilişkin ciddi fikir ayrılıkları olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo: 6
Yaşanılan Yerleşim Birimi İle Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasını Olumlu Yaklaşan Tutumlar Arasındaki İlişkiye
Yönelik Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

	Yaşanılan Yerleşim Birimi	N	Ortalama
“Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır.”	Köy	183	795,67
	Kasaba	49	790,90
	İlçe	470	808,39
	Şehir	291	759,97
	Büyükşehir	491	644,43
	Toplam	1484	

Kamu hizmeti veren memurlar arasında dindar olanların sayısının artmasına yönelik olumlu tutumlar en çok sırasıyla ilçe (ort.top.:808,39), köy (ort.top.:795,67) ve kasaba (ort.top.:790,90) ölçeğindeki yerleşim birimlerinde görülürken, söz konusu tutumun en az desteklendiği yerleşim birimi büyükşehirlerdir (644,43).

Tablo: 7

**Yaşanılan Yerleşim Birimi İle Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İsteddiği
Takdirde Başını Örtbilmesine İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik
Kruskal-Wallis Testi Sonuçları**

“Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtbilmelidir.”	Yaşanılan Yerleşim Birimi	N	Ortalama
	Köy	186	695,28
	Kasaba	50	844,27
	İlçe	473	799,56
	Şehir	293	768,78
	Büyükşehir	496	701,15
	Toplam	1498	

Kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtbilmesine yönelik olumlu tutumların en yoğun görüldüğü yerleşim birimi kasabadır (ort.top.:844,27). Bu oran kasabadan büyükşehire doğru azalan bir seyir izlemektedir.

Hipotez 9:

Yaş değişkenine göre dindar olmanın, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılacağına ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 10:

Yaş değişkenine göre iktidardaki partinin dini değerleri savunmasını önemli gören tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 11:

Yaş değişkenine göre kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 12:

Yaş değişkenine göre kamu hizmeti veren bir kadının (öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtbilmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Aşağıda katılımcıların yaşlarına göre dini referanslı siyasal tutumlarında bir farklılık olup olmadığına ilişkin analizler yapılacaktır. Veriler normal dağılmadığı için gruplar arası tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan alternatifi, Kruskal-Wallis testi kullanılacaktır (Demirgil, 2010:106-108). Bunun için öncelikle değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakılmıştır. Yaş değişkeni ile dindar olmanın dini öne çıkarıcı parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kıldığını öngören tutumlar için, $P=0,000<0,05$ (%5’de) ve kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar için $P=0,000<0,05$ (%5’de) anlamlılık değerleri tespit edilmiştir. Diğer değişkenler arasında yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Hipotez 10 ve hipotez 12 reddedilmiştir. Hipotez 9 ve hipotez 11 kabul edilmiştir.

Tablo: 8
Test İstatistikleri

	“Dindar olmak, dini öne çıkarıcı parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.”	“Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir.”	“Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır.”	“Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmelidir.”
Ki-Kare	52,471	8,342	22,355	7,398
Serbestlik Drecesi	4	4	4	4
Anlamlılık	,000	,080	,000	,116

Tablo: 9

Yaş İle Kamu Dindar Olmanın Dini Öne Çıkarıcı Parti ya da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Gerekli Kıldığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

	Yaş	N	Ortalama
“Dindar olmak, dini öne çıkarıcı parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.”	18-25	485	653,11
	26-35	349	754,49
	36-45	321	773,28
	46-55	228	868,67
	56 ve Üstü	110	808,36
	Toplam		1493

Dindar olmanın din temelli siyaset yapan parti ya da milletvekili adaylarını desteklemeyi gerektirdiğine ilişkin olumlu tutumların en çok 46-55 yaş (ort.top.:868,67) ve 56 yaş ve üstü (ort.top.:808,36) gruplarda dile getirildiği, söz konusu tutumun 18-25 yaş (ort.top.:653,11) grubunda ise en az kabul gördüğünü ifade etmek mümkündür.

Tablo: 10

Yaş İle Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

	Yaş	N	Ortalama
"Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır."	18-25	483	682,35
	26-35	348	726,61
	36-45	317	810,44
	46-55	227	791,87
	56 ve Üstü	108	752,67
	Toplam	1483	

Kamu hizmeti veren memurlar içerisinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik olumlu tutumların daha çok çalışan yaş grubu olan 36-45 (ort.top.:810,44) ve 46-55 (ort.top.:791,87) yaş grubu içerisinde güçlendiği, 18-25 (ort.top.:682,35) yaş grubu içinde söz konusu tutuma yönelik olumlu yaklaşımın en düşük düzeyde kaldığı görülmüştür.

Hipotez 13:

Eğitim düzeyine göre dindar olmanın, dini öne çıkararak parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılacağına ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 14:

Eğitim düzeyine göre iktidardaki partinin dini değerleri savunmasını önemli gören tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 15:

Eğitim düzeyine göre kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 16:

Eğitim düzeyine göre kamu hizmeti veren bir kadının (öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Aşağıda katılımcıların eğitim düzeylerine göre dini referanslı siyasal tutumlarında bir farklılık olup olmadığına ilişkin analizler yapılacaktır. Veriler normal dağılmadığı için gruplar arası tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan alternatifi, Kruskal-Wallis testi kullanılacaktır (Demirgil, 2010:106-108). Bunun için öncelikle değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakılmıştır. Yaş değişkeni ile dini referanslı siyasal tutumların tümü için, $P=0,000 < 0,05$ (%5’de) anlamlılık değerleri tespit edilmiştir. Hipotez 13, hipotez 14, hipotez 15 ve hipotez 16 kabul edilmiştir.

Tablo: 11
Test İstatistikleri

	“Dindar olmak, dini öne çıkararak parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.”	“Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir.”	“Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır.”	“Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilir.”
Ki-Kare	55,028	25,849	35,637	20,877
Sertbestlik Drecesi	4	4	4	4
Anlamlılık	,000	,000	,000	,000

Tablo: 12

Eğitim Düzeyi İle Kamu Dindar Olmanın Dini Öne Çıkararak Parti ya da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Gerekli Kıldığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

	Eğitim Durumu	N	Ortalama
“Dindar olmak, dini öne çıkararak parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.”	Okuryazar Değil	24	948,60
	Okuryazar-İlkokul Mezunu	292	833,67
	Ortaokul-Lise	473	777,37
	Önlisans-Lisans	624	657,73
	Yüksek Lisans-Doktora	67	770,46
	Toplam	1480	

Eğitim düzeyi yükseldikçe dindar olmanın, din temelli siyaset yapan parti ya da milletvekili adaylarını desteklemeyi gerektirdiğine ilişkin olumlu tutumların giderek zayıfladığını ifade etmek mümkündür.

Tablo: 13**Eğitim Düzeyi ile İktidardaki Partinin Dini Değerleri Savunmasını Önemseyen Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Kruskal-Wallis Testi Sonuçları**

	Eğitim Durumu	N	Ortalama
“Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir.”	Okuryazar Değil	24	954,92
	Okuryazar-İlkokul Mezunu	292	795,11
	Ortaokul-Lise	469	752,75
	Önlisans-Lisans	622	681,64
	Yüksek Lisans-Doktora	65	800,28
	Toplam	1472	

İktidar partisinin dini değerleri savunmasına olumlu yaklaşan tutumların en düşük eğitim düzeyine sahip katılımcılar arasında oldukça güçlü olduğu (ort.top.:954,92), bu tutumların eğitim seviyesi yükseldikçe yüksek lisans doktora düzeyine kadar zayıfladığı yüksek lisans doktora düzeyinde kısmen arttığı görülmüştür.

Tablo: 14**Eğitim Düzeyi İle Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Kruskal-Wallis Testi Sonuçları**

	Eğitim Durumu	N	Ortalama
“Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır.”	Okuryazar Değil	24	930,40
	Okuryazar-İlkokul Mezunu	291	826,71
	Ortaokul-Lise	472	756,29
	Önlisans-Lisans	617	672,67
	Yüksek Lisans-Doktora	66	701,17
	Toplam	1470	

Kamu hizmeti veren memurlar içerisinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik olumlu tutumların en düşük eğitim düzeyine (ort.top.:930,40) sahip katılımcılar arasında oldukça güçlü olduğu, bu tutumların eğitim seviyesi yükseldikçe yüksek lisans doktora düzeyine kadar zayıfladığı yüksek lisans doktora düzeyinde (ort.top.:701,17) kısmen arttığı görülmüştür.

Tablo: 15
Eğitim Düzeyi İle Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İsteddiği Takdirde Başını
Örtebilmesine İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Kruskal-Wallis
Testi Sonuçları

	Eğitim Durumu	N	Ortalama
"Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmelidir."	Okuryazar Değil	24	844,79
	Okuryazar-İlkokul Mezunu	293	802,03
	Ortaokul-Lise	475	772,62
	Önlisans-Lisans	625	698,72
	Yüksek Lisans-Doktora	67	640,37
	Toplam	1484	

Kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik olumlu tutumların en düşük eğitim düzeyine sahip katılımcılar (ort.top.:844,79) arasında oldukça güçlü olduğu, bu tutumların eğitim seviyesi yükseldikçe zayıfladığı görülmüştür.

Hipotez 17:

Gelir düzeyine göre dindar olmanın, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılacağına ilişkin tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 18:

Gelir düzeyine göre iktidardaki partinin dini değerleri savunmasını önemli gören tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 19:

Gelir düzeyine göre kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Hipotez 20:

Gelir düzeyine göre kamu hizmeti veren bir kadının(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Aşağıda katılımcıların eğitim düzeylerine göre dini referanslı siyasal tutumlarında bir farklılık olup olmadığına ilişkin analizler yapılacaktır. Veriler normal dağılmadığı için gruplar arası tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan alternatifi, Kruskal-Wallis testi kullanılacaktır (Demirgil, 2010: 106-108). Bunun için öncelikle değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakılmıştır. Ailenin aylık geliri değişkeni ile dini referanslı siyasal tutumların dindar olmanın dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kıldığını öngören tutumlar için, $P=0,026<0,05$ (%5’de), kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar için, $P=0,004<0,05$ (%5’de), kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik tutumlar için $P=0,024<0,05$ (%5’de) anlamlılık değerleri tespit edilmiştir. İktidardaki partinin dini değerleri savunmasını önemseyen tutumlar ile ailenin aylık gelirine göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Hipotez 18 reddedilmiştir. Hipotez 17, hipotez 19, hipotez 20 kabul edilmiştir.

Tablo: 16
Test İstatistikleri

	“Dindar olmak, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.”	“Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir.”	“Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır.”	“Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmelidir.”
Ki-Kare	11,069	6,902	15,256	11,238
Sertbestlik Drecesi	4	4	4	4
Anlamlılık	,026	,141	,004	,024

Tablo: 17

Gelir Düzeyi İle Kamu Dindar Olmanın Dini Öne Çıkaran Parti ya da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Gerekli Kıldığını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

“Dindar olmak, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar.”	Ailenin Aylık Geliri	N	Ortalama
	0-750	416	753,61
	751-1500	566	770,76
	1501-3000	411	699,35
	3001-4500	66	771,85
	4500 ve üstü	27	618,89
	Toplam	1486	

Dindar olmanın din temelli siyaset yapan parti ya da milletvekili adaylarını desteklemeyi gerektirdiğine ilişkin olumlu tutumların en güçlü olduğu gelir aralığı 751-1500 Lira (ort.top.:753,61) iken en zayıf olduğu gelir aralığı 3001-4500 Lira'dır (ort.top.:771,85).

Tablo: 18

Gelir Düzeyi İle Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

	Ailenin Aylık Geliri	N	Ortalama
"Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır."	0-750	411	775,88
	751-1500	565	753,21
	1501-3000	408	694,52
	3001-4500	66	733,58
	4500 ve üstü	26	530,62
	Toplam	1476	

Kamu hizmeti veren memurlar içerisinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik olumlu tutumların en güçlü olduğu gelir aralığı olarak 0-750 Lira ile en düşük gelir grubu (ort.top.:775,88) öne çıkmaktadır. Söz konusu tutumun en zayıf olduğu gelir grubu ise 4500 Lira ve üstü gelir (ort.top.:530,62) grubudur.

Tablo: 19

Gelir Düzeyi ile Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İsteddiği Takdirde Başını Örtebilmesine İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiye Yönelik Kruskal-Wallis Testi Sonuçları

	Ailenin Aylık Geliri	N	Ortalama
"Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmelidir."	0-750	418	773,83
	751-1500	567	763,75
	1501-3000	411	703,45
	3001-4500	67	737,54
	4500 ve üstü	27	583,52
	Toplam	1490	

Kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik olumlu tutumların en güçlü olduğu gelir grubunun 0-750 lira (ort.top.:773,83), en zayıf olduğu gelir grubunun ise 4500 Lira ve üstü gelir grubu (ort.top.:583,52) olduğu görülmüştür.

Hipotez : 21

Dindarlık düzeyi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Ancak bu ilişki dindarlık düzeyi yükseldikçe dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak gören tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca Kruskal-Wallis testi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz neticesinde dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeye yönelik tutumların dindarlık düzeylerine göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo: 20

Dindarlık Düzeyi İle Dini Öne Çıkaran Parti Ya Da Milletvekili Adayını Desteklemeyi Dindarlığın Bir Gereği Olarak Gören Tutumlar Arasındaki İlişki

Dindar olmak, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılar							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	18	5	1	0	0	24
	Yüzde	75,0	20,8	4,2	,0	,0	100,0
	Genel Yüzde	1,2	0,3	0,1	0	0	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	78	31	5	6	2	122
	Yüzde	63,9	25,4	4,1	4,9	1,6	100,0
	Genel Yüzde	5,2	2,1	0,3	,4	0,1	8,2
Biraz Dindar	Sayı	214	110	29	24	11	388
	Yüzde	55,2	28,4	7,5	6,2	2,8	100,0
	Genel Yüzde	14,3	7,4	1,9	1,6	0,7	26
Dindar	Sayı	378	252	66	80	25	801
	Yüzde	47,2	31,5	8,2	10,0	3,1	100,0
	Genel Yüzde	25,3	16,9	4,4	5,4	1,7	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	52	40	14	40	13	159
	Yüzde	32,7	25,2	8,8	25,2	8,2	100,0
	Genel Yüzde	3,5	2,7	0,9	2,7	0,9	10,6
Toplam	Sayı	740	438	115	150	51	1494
	Yüzde	49,5	29,3	7,7	10,0	3,4	100,0
	Genel Yüzde	49,5	29,3	7,7	10,0	3,4	100
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 87,895 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,190 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Hipotez: 22

Dindarlık düzeyi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe iktidar partisinin dini değerleri öne çıkaran politikalar üretmesine yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca Kruskal-Wallis testi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu değer iktidar partisinin dini değerleri savunmasına yönelik politikalara ilişkin tutumların dindarlık düzeyine göre farklılık gösterdiği ortaya koymaktadır.

Tablo: 21

Dindarlık Düzeyi İle İktidar Partisinin Dini Değerleri Öne Çıkaran Politikalar Üretmesine Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Benim için iktidardaki partinin dini değerleri savunması önemlidir							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	19	3	2	0	0	24
	Yüzde	79,2	12,5	8,3	,0	,0	100,0
	Genel Yüzde	1,3	,2	,1	,0	,0	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	72	36	4	7	2	121
	Yüzde	59,5	29,8	3,3	5,8	1,7	100,0
	Genel Yüzde	4,8	2,4	,3	,5	,1	8,1
Biraz Dindar	Sayı	126	113	59	76	15	389
	Yüzde	32,4	29,0	15,2	19,5	3,9	100,0
	Genel Yüzde	8,5	7,6	4,0	5,1	1,0	26,2
Dindar	Sayı	140	186	100	286	85	797
	Yüzde	17,6	23,3	12,5	35,9	10,7	100,0
	Genel Yüzde	9,4	12,5	6,7	19,2	5,7	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	15	12	14	65	49	155
	Yüzde	9,7	7,7	9,0	41,9	31,6	100,0
	Genel Yüzde	1,0	,8	,9	4,4	3,3	10,4
Toplam	Sayı	372	350	179	434	151	1486
	Yüzde	25,0	23,6	12,0	29,2	10,2	100,0
	Genel Yüzde	25,0	23,6	12,0	29,2	10,2	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 323,025 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,408 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Hipotez: 23

Dindarlık düzeyi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dindarlık düzeyi yükseldikçe kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar güçlenmektedir. Ayrıca Kruskal-Wallis testi analizi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu değer kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumların dindarlık düzeylerine göre farklılık sergilediğini göstermektedir.

Tablo: 22

Dindarlık Düzeyi İle Kamu Hizmeti Veren Memurlar İçinde Dindar Olanların Sayısının Artmasına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişki

Kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısı artmalıdır							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	19	2	1	1	1	24
	Yüzde	79,2	8,3	4,2	4,2	4,2	100,0
	Genel Yüzde	1,3	,1	,1	,1	,1	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	83	26	7	2	2	120
	Yüzde	69,2	21,7	5,8	1,7	1,7	100,0
	Genel Yüzde	5,6	1,8	,5	,1	,1	8,1
Biraz Dindar	Sayı	169	128	43	35	13	388
	Yüzde	43,6	33,0	11,1	9,0	3,4	100,0
	Genel Yüzde	19	8,6	2,9	2,4	,9	26,1
Dindar	Sayı	160	208	139	217	71	795
	Yüzde	20,1	26,2	17,5	27,3	8,9	100,0
	Genel Yüzde	10,8	14,0	9,4	14,6	4,8	53,6
Oldukça Dindar	Sayı	14	16	10	74	43	157
	Yüzde	8,9	10,2	6,4	47,1	27,4	100,0
	Genel Yüzde	,9	1,1	,7	5,0	2,9	10,6
Toplam	Sayı	445	380	200	329	130	1484
	Yüzde	30,0	25,6	13,5	22,2	8,8	100,0
	Genel Yüzde	30,0	25,6	13,5	22,2	8,8	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 396,571 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,462 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

Hipotez: 24

Dindarlık düzeyi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki kare bağımsızlık testi sonucunda ($p=0.00$, $p<0,05$) iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Spearman korelasyon analizi sonucuna göre ise iki değişken arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bireylerin dindarlık düzeyleri yükseldikçe kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesinin serbest olmasına yönelik tutumları güçlenmektedir. Ayrıca Kruskal-Wallis testi sonucuna göre, $p<0,05$ olarak elde edilmiştir. Bu analiz sonucuna göre kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesinin serbest olmasına yönelik tutumların dindarlık düzeylerine göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

Tablo: 23

Dindarlık Düzeyi İle Kamu Hizmeti Veren Bir Kadının İsteddiği Takdirde Başını Örtbilmesinin Serbest Olmasını Öngören Tutumlar Arasındaki İlişki

Kamu hizmeti veren bir kadın(öğretmen-doktor vb.) istediği takdirde başını örtebilmedir							
Dindarlık Düzeyi		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Toplam
Dine Karşı İlgisiz	Sayı	18	1	1	3	1	24
	Yüzde	75,0	4,2	4,2	12,5	4,2	100,0
	Genel Yüzde	1,2	,1	,1	,2	,1	1,6
Çok Az Dindar	Sayı	60	28	7	16	11	122
	Yüzde	49,2	23,0	5,7	13,1	9,0	100,0
	Genel Yüzde	4,0	1,9	,5	1,1	,7	8,1
Biraz Dindar	Sayı	109	92	52	64	74	391
	Yüzde	27,9	23,5	13,3	16,4	18,9	100,0
	Genel Yüzde	7,3	6,1	3,5	4,3	4,9	26,1
Dindar	Sayı	105	108	73	243	273	802
	Yüzde	13,1	13,5	9,1	30,3	34,0	100,0
	Genel Yüzde	7,0	7,2	4,9	16,2	18,2	53,5
Oldukça Dindar	Sayı	7	7	5	35	105	159
	Yüzde	4,4	4,4	3,1	22,0	66,0	100,0
	Genel Yüzde	,5	,5	,3	2,3	7,0	10,6
Toplam	Sayı	299	236	138	361	464	1498
	Yüzde	20,0	15,8	9,2	24,1	31,0	100,0
	Genel Yüzde	20,0	15,8	9,2	24,1	31,0	100,0
s.d. : 16		Ki-Kare test değeri: 330,223 p: 0,000		Spear. kor. kat.: ,413 p: 0,000		Sonuç: Kabul	

SONUÇ

Yapılan araştırma göstermiştir ki; dindarlık düzeyi ile dini öne çıkaran parti ya da milletvekillerine verilen destek arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyi yükseldikçe dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak gören tutumlar güçlenmektedir. Bu sonuçlar, Endang Turmudi'nin Endonazya'da yapmış olduğu çalışmada elde ettiği, dindarlık düzeyi ile siyasal tercihleri belirlerlerken dini öne çıkaran partileri tercih etme arasındaki pozitif yönlü ilişki ile örtüşmektedir (Turmudi, 1995:23,35). Ayrıca Üstün Ergüder'in geniş kapsamlı çalışmasında (2007:368-369), Birol Akgün (2002:78-79), Osman Özsoy (2002:86-88), Ünver Günay (1999:229), Köktaş'ın (1993:185-186; 1997:252-254) çalışmalarında ve Hülür ve Kalender'in (2003:265-266, 227-228.) Konya örneğinde yapmış oldukları, araştırma sonucunda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Köktaş'ın İzmir'de ettiği bulguları (1993:185-186) ile benzer bir şekilde çalışma sonucunda eğitim düzeyi yükseldikçe dindar olmanın din temelli siyaset yapan parti ya da milletvekili adaylarını desteklemeyi gerektirdiğine ilişkin olumlu tutumların giderek zayıfladığı tespit edilmiştir.

Dindar olmanın, dini öne çıkaran parti ya da milletvekili adayını desteklemeyi gerekli kılacağına yönelik tutumların en güçlü olduğu yerleşim birimi köydür Bununla birlikte köyde yaşayanlar ile ve büyükşehirde yaşayan katılımcılar arasında söz konusu tutuma ilişkin farklı bakış açılarının hâkim olduğu görülmüştür. Benzer bir şekilde iktidar partisinin dini değerleri savunmasına yönelik tutumların en güçlü olduğu yerleşim birimi ilçedir. Köyde yaşayanlar ile ve büyükşehirde yaşayan katılımcılar arasında ciddi fikir ayrılıkları olduğunu söylemek mümkündür. Bu veriler Günay'ın, Erzurum ve çevre köylerinde ve Karasahin'inin Gördes Kasabası'nda yapmış olduğu araştırma verileri ile örtüşmektedir (Günay, 1999:230; Karasahin, 2007:256-257). Karasahin'inin (2007:251-252) bulguları ile benzer bir şekilde, dindar olmanın din temelli siyaset yapan parti ya da milletvekili adaylarını desteklemeyi gerektirdiğine ilişkin olumlu tutumların en çok 46-55 yaş ve 56 yaş ve üstü gruplarda dile getirildiği, söz konusu tutumun 18-25 yaş grubunda ise en az kabul gördüğü tespit edilmiştir. Çalışmada dindar olmanın din temelli siyaset yapan parti ya da milletvekili adaylarını desteklemeyi gerektirdiğine ilişkin olumlu tutumların en güçlü olduğu gelir aralığı olarak 751-1500 Lira en zayıf olduğu gelir aralığı olarak ise, 3001-4500 Lira gelir aralığı bulunmuştur.

Dindarlık düzeyi ile kamu hizmeti veren memurların dine yaklaşımlarına yönelik tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyi yükseldikçe kamu hizmeti veren memurlar içinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik tutumlar güçlenmektedir. Kamu hizmeti veren

memurlar içerisinde dindar olanların sayısının artmasına yönelik olumlu tutumların daha çok çalışan yaş grubu olan 36-45 ve 46-55 yaş grubu içerisinde güçlendiği, 18-25 yaş grubunda söz konusu tutuma yönelik olumlu yaklaşımın en düşük düzeyde kaldığı çalışmada elde edilen diğer bir bulgudur. Yine bu doğrultuda dindarlık düzeyi ile kamu sektöründe çalışan kadınların başörtüsü kullanmasına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bireylerin dindarlık düzeyleri yükseldikçe kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesinin serbest olmasını öngören tutumlarının güçlendiği görülmüştür. Bu sonuçlar Tarhan Erdem'in (2007:45-47), çalışmasında elde ettiği sonuçlar ile uyumaktadır. A&G Araştırma Şirketi'nin (2007:3-4) elde ettiği veriler ile benzer bir şekilde kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik olumlu tutumların en düşük eğitim düzeyine sahip katılımcılar arasında oldukça güçlü olduğu, bu tutumların eğitim seviyesi yükseldikçe zayıfladığı görülmüştür. Benzer bir ilişki gelir grupları arasında da görülmüştür. Söz konusu tutuma en olumlu yaklaşanlar en düşük gelir grubundan katılımcılar olurken en olumsuz yaklaşanlar ise en üst gelir grubuna mensub katılımcılardan oluşmaktadır. Çalışmada ayrıca kamu hizmeti veren bir kadının istediği takdirde başını örtebilmesine yönelik olumlu tutumların en yoğun görüldüğü yerleşim birimi olarak kasabalar tespit edilmiştir. Bu oran kasabadan büyükşehir doğru azalan bir seyir izlemektedir. Çalışmada elde edilen diğer bir sonuç erkeklerin dindarlığı dini referansları dikkate alan siyasal partileri desteklemenin bir şartı olarak görme hususunda kadınlara nazaran daha olumlu tutumlara sahip olduklarıdır. Kardeş'in çalışmasında bunun tam tersi bir sonuç elde etmiştir. O'na göre kadınlar siyasal kurumlara ilişkin tutumlarını oluştururken dini inanç ve kurallar bütününe erkeklere nazaran daha fazla referans vermektedirler (Karaşahin, 2007:248-249).

Dindarlık düzeyi ile iktidar partisinin dini değerlere yaklaşımına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dindarlık düzeyi yükseldikçe iktidar partisinin dini değerleri öne çıkaran politikalar üretmesine yönelik tutumlar güçlenmektedir. Bu sonuçlar John K. Olson ve Ann Beck (1990:207), James L. Guth ve Cleveland R. Fraser (2001:51-52,61), Guth (2007:2,20-22), John Warhurst (2007:30-31) ve kısmen Kerman Calvo vd. (2006:19) çalışmalarında elde ettikleri sonuçlarla benzeşmektedir. Ayrıca çalışmada iktidar partisinin dini değerleri savunmasına olumlu yaklaşan tutumların en düşük eğitim düzeyine sahip katılımcılar arasında oldukça güçlü olduğu bu tutumun eğitim seviyesi yükseldikçe yüksek lisans doktora

düzeyine kadar zayıfladığı yüksek lisans doktora düzeyinde kısmen arttığı görülmüştür.

Sonuç olarak literatürde dindarlığın, diğer bir ifade ile dinin siyasal davranışlar üzerinde etkisinin olmadığını savunan çalışmalar (McRae Duncan, 1958:290; Jelen ve Wilcox, 1998:28-29; Kotler Berkowitz, 2001:523-524; Diana Forster, 2008:15-16; Jeff Manza ve Ruth Braunstein, 2008:42) olduğu gibi çalışmada da değinildiği üzere, aksine dinin siyasal tutum ve davranışlar üzerinde etkili olduğunu iddia eden pek çok çalışma mevcuttur. Antalya İli ve ilçelerini konu alan çalışmada dindarlık düzeyinin, siyasal tutum ve davranışları şekillendiren önemli bir unsur olduğu, bu süreçte bireylerin cinsiyetlerinin, yaşlarının, yaşadıkları yerleşim yerinin, gelir ve eğitim düzeylerinin de belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONNOTLAR

- ¹ Tutumların niteliği, ölçülebilirliği, doğası ve gelişimine ilişkin yapılan ilk kapsamlı çalışmalardan bir diğeri de Erland Nelson'un tutumların analizi üzerine yaptığı çalışmadır. İlgili çalışma ile ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Erland Nelson, "Attitudes: I. Their Nature and Development", *The Journal of General Psychology*, 1939, 21, s. 367-399
- ² Kümeleme tipi örneklemede örnekleme birimi bir grup ya da kümedir. Kümelere göre örnekleme evrenin büyük olduğu çalışmalarda kullanılır. Bu tip örneklemede araştırmacın elinde toplam kümeler listesi bulunur. Araştırmacı bu kümeler içinden örneğin mahalle isimlerinin bulunduğu liste içinden mahallelerin bir miktarını tesadüfi olarak seçer. Daha sonra yine tesadüfi olarak araştırma kapsamında gidilecek sokaklar ve bu sokaklardaki apartman veya adresler tespit edilir. Bkz. Gegez, 2007:245-246; Akgül ve Çevik, 2005:18; Yaşın, 2003:150-155; Örnekleme tekniklerine ilişkin daha kapsamlı bilgi için bkz. Rai ve Blydenburgh, 1973:98-120).
- ³ Bu alanda öne çıkan çalışmalara birkaç örnek verecek olursak; Jelen ve Wilcox (1990:69, 73, 78-79), Jelen (1995:271,281), Jelen (2003:591-604,601-602), Wilcox ve Gomez (1990:272,283), Turmudi (1995:23,35), Quade (1968:415-417), Olson ve Beck (1990), Djupe ve Grant (2001: 303-304), Djupe (2000:78), Djupe ve Sokhey (2003:563,574), Calvo vd. (2006), Eser (2010), World Values Survey Association, GENAR, KONDA, A&G gibi, birçok araştırmacı ve kurumun dinin, dindarlığın, siyasal karar verme süreçleri üzerinde etkili olduğunu gösteren uygulamalı ve torik çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu alana ilişkin yapılan çalışmalara daha birçok örnek verilebilir.

KAYNAKÇA

- AKGÜL, A. ve O. ÇEVİK, İstatistiksel Analiz Teknikleri, Ankara 2005.
- AKGÜN, B., Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2002.
- ARSLAN A., Felsefeye Giriş, Vadi Yayınları, Ankara2002.
- AYDIN, M., Kurumlar Sosyolojisi, Vadi Yayınları, Ankara 2000.
- AYDIN, M.S., Din Felsefesi, Selçuk Yayınları,Ankara, 1994.
- BENSON, T. L., “Akademik Bir Disiplin Olarak Din Çalışmaları”, Batıda Din Çalışmaları, Der.-Çev.: Ömer Mahir Alper, Metropol Yayınları, İstanbul 2002.
- BERGER, P. L., “Din ve Tolumsal Kurumların Değişimi”, Din ve Modernlik-Toplumbilim Yazıları I-, Der. ve Çev.: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009.
- BERKOWITZ, L. A. K., “Religion and Voting Behaviour in Great Britain: A Reassessment”, British Journal of Political Science, Vol.31, No:3 (Jul., 2001).
- BOHNER, G., “Attitudes”, İntroduction to Social Psychology, Ed: Miles Hewstone, Wolfgang Stroebe, Blackwell Publishing, USA 2001.
- BOLAY S., H. , Felsefeye Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- CALVO, K., A. MARITNEZ ve J. R. MONTERO, “Religious Voting in Portugal and Spain”, Working Papers, Dipartimento di studi sociali e politici, Università delgi studi di Milano 2006.
- CEVİZCİ, A., Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.
- COOPER, J., K. A. KELLY ve K. WEAVER, “Attitudes, Norms and Social Groups”, Social Cognition, Ed:Marilyn B. Brewer and Miles Hewstone, Blackwell Publishing, USA, 2004.
- ÇÜÇEN, K., ZAFER M.Z., ESENYEL A., Varlık Felsefesi, Ezgi Kitabevi, Bursa 2009
- DEMİRGİL, H., “Parametrik Olmayan Hipotez Testleri”, içinde “SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri”, Ed: Şeref Kalaycıoğlu, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2010.

- DJUPE, P. A., “Religious Brand Loyalty and Political Loyalties”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol:39, Issue:1, 2000.
- DJUPE, P. A. ve J. T. GRANT, “Religious Institutions and Political Participation in America”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40(2), 2001.
- DJUPE, P. A. ve A. E. SOKHEY, “American Rabbis in the 2000 Elections”, *Journal of Scientific Study of Religion*, 42:4, 2003.
- DOĞAN, L., “Din ve Toplum”, 1979 Yılı Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1979.
- ESER, H., B., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Dinin Siyasal Davranışlar Üzerindeki Etkisi Antalya Örnek Olay Araştırması*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2010.
- ERGÜDER, Ü., “Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri”, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, (der), *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul 2007.
- FICHTER, J., *Sosyoloji Nedir*, Çev.: Nilgün Çelebi, Anı Yayıncılık, Ankara 2002.
- FORSTER, A. D., “Religion, Voting Behaviour and Electoral Context in Contemporary U.S. Presidential Elections”, 2008 Annual Meeting of the Southern Political Science Association, New Orleans L.A., January 10-12 2008.
- GEGEZ, A.E., *Pazarlama Araştırmaları*, Beta Yayınları, İstanbul, 2007.
- GLOCK, C. Y., “Dindarlığın Boyutları Üstüne”, *Din Sosyolojisi*, Der.: Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara 2007.
- GUTH J. L., “Religion and Roll Calls: Religious Influences on the House Of Representatives, 1997–2002”, *Conference Papers-American Political Science Association*.
- GUTH J. L. ve FRASER, C. R., “Religion and Partisanship in Canada”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2001, 40(1).
- GÜÇLÜ, S., “Din Kurumu”, *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Ed: Sevinç Güçlü, Birey Yayınları, İstanbul 2005.
- Gündelik Yaşamda Din, Laiklik ve Türban Araştırması*, KONDA Araştırma ve Danışmanlık 2007, İstanbul 2007

- GÜNAY, Ü., Erzurum ve Çevre Köylerde Dini Hayat, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999.
- GÜNAY, Ü., Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.
- HÜLÜR, H. ve A. KALENDER, Sosyo-Politik Tutumlar ve Din Konya Araştırması, Çizgi Kitabevi, Konya 2003.
- International Social Survey Programme, <<http://www.issp.org/documents/issp2008.pdf>>, (21.10.2009).
- <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2009MahalliIdareler/SecmenSayilari/Ilce.htm>, (11.10.2009).
- JELLEN, T. G. ve C. WILCOX, “Denominational Preference and the Dimensions of Political Tolerance”, Sociological Analysis, 51:1 (1990:Spring).
- _____, “Context and Consience: The Catholic Church as a Agent of Political Socialization in Western Europe”, Journal for the Scientific Study of Religion, 1998, 37(1).
- JELLEN, T. G., “Religion and the American Political Culture: Alternative Models of Citizenship and Discipleship”, Sociology of Religion, 56:3, (1995:Fall).
- _____, “Catholic Priests and the Political Order: The Political Behaviour of Catholic Pastors”, Journal for the Scientific Study of Religion, 42:4 (2003).
- KAĞITÇIBAŞI, Ç., Yeni İnsan ve İnsanlar, Evrim Yayınları, İstanbul 1999.
- KARAATLI, M., “Verilerin Düzenlenmesi ve Gösterilmesi”, içinde “SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri”, Ed: Şeref Kalaycıoğlu, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2010.
- KARASAR, N., Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1998.
- KARŞAHİN, H., Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat Gördes Örneği, Birleşik Yayınları, Ankara 2007.
- KEHRER, G., “Din Sosyolojisi-Birinci Bölüm-Giriş”, Din Sosyolojisi, Der:Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2007.
- KORNBLUM, W., Sociology in a Changing World, Thomson-Wadsworth, United States 2008.

- KÖKTAŞ, M. E., Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık, Vadi Yayınları, Ankara 1997.
- KÖKTAŞ, M. E., Türkiye’de Dini Hayat İzmir Örneği, İşaret Yayınları, İstanbul 1993.
- LAWSON, K., The Human Polity A Comparative Introduction to Political Science, Houghton Mifflin Company, Boston 1993.
- MANZA, J. ve R. BRAUNSTEIN, “Beyond The Ballet Box Social Groups and Voting in Democratic Polities”, Harvard International Review, Spring2008, Vol. 30 Issue 1, p. 40-43, 4p; (AN 32153252).
- MCRAE, J. D., “Religious and Sosyoecomic Factors in French Vote,1946-1956”, The American Journal of Sociology, Vol:64, No:3, November 1958
- NELSON, E., “Attitudes: I. Their Nature and Development”, The Journal of General Psychology, 1939, 21.
- OKUMUŞ, E, Dinin Meşrulaştırma Gücü, Ark Yayınları, İstanbul 2005.
- OKUMUŞ, E., Toplumsal Değişme ve Din, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- OLSON, J. K. ve A. C. BECK, “Religion and Political Realignment in the Rocky Mountain States”, Journal for the Scientific Study of Religion, 1990, 29(2).
- ONAY, A., Dindarlık, Etkileşim ve Değişim, Dem Yayınları, İstanbul 2004.
- ÖZSOY, O., Türkiye’de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda, Alfa Yayınları, İstanbul 2002.
- PAZARLI, O., Din Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.
- PENROD, S., Social Psychology, Prentice Hall, New Jersey, 1983.
- REHA, A., Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlere Giriş, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2003.
- QUADE, Q. L., “The Role of Religious Value in Political Judgment” Review of Politicis, 30:4 (1968:Oct).
- QUEEN, E. L., “The Formation and Reformotion of Religious Identitiy”, Religious Education, Vol:91, No:4, Fall 1996.

- RAI, K. B. ve J. C. BLYDENBURGH, Political Science Statistics, Holbrook Pres Inc., Boston 1973.
- SANDERSON, S. K., Macrosociology-An Introduction To Human Societies, Harper Collins Publishers Inc, New York, 1991.
- SEZEN, Y., Sosyoloji Açısından Din-Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Ş., Türkiye’de İdeolojik ve Sosyoekonomik Grupların Siyasal Düşünce Kalıpları, Asil Yayınları, Ankara 2007.
- Social & Community Planning Research, “ British Social Attitudes 1991 Self-Completion Questionnaire”, SCPR, London Spring 1991
- ŞAHİN, B., “Metodoloji”, içinde “Bilimsel Araştırma Yöntemleri”, Ed: Abdurahman Tanrıoğen, Anı Yayıncılık, Ankara, 2009.
- ŞENTÜRK, H., İslami Hayatın Psikolojik Temelleri, Tuğra Ofset, Isparta 2008.
- TALIAFERRO, C., Contemporary Philosophy of Religion, Blackwell Publishing, USA, 2004.
- TURMUDI, E., “Religion and Politics: A Study on Political Attitudes of Devout Muslims and the Role of the Kyai in Contemporary Jawa”, Southeast Asian Journal of Social Science, 23:2, 1995
- Türban Siyasi Bir İşaret-Simge Mi? AİHM Kararı?, A&G Araştırma Şirketi, İstanbul 2007.
- UYSAL, V., Türkiye’de Dindarlık ve Kadın, Dem Yayınları, İstanbul 2006.
- WARHURST, J., “Religion and Politics in the Howard Decade”, Australian Journal of Political Science, Vol.42, No.1, March 2007.
- WILCOX, C. ve L. GOMEZ, “Religion, Group İdentification among American Blacks”, Sociological Analysis, 1990.
- WORLD VALUES SURVEY 2005 OFFICIAL DATA FILE v.20090901, 2009. World Values Survey Association, <www.worldvaluessurvey.org>, (21.10.2009).

YABRUDI, F. F. ve L. N. DIAB, “The Effects Of Attitude Smilarity-Dissimilarity, Religion And Topic Importance On İnterpersonal Attraction Among Lebanenese University Students”, *The Journal of Social Psychology*, 106:2, 1978 December.

YAŞIN, C., “Siyasal Araştırmalarda Örneklem Sorunu”, *İletişim*, 2003/18.

YILDIRIM, E., *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi*, Bilge Yayınları, İstanbul, 1999.